

Оліферчук Альона Анатоліївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
експертно-криміналістичного
інституту Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Шаповал Леся Іванівна,
доцент кафедри цивільного права
та процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРАВО ДИТИНИ НА ПРИВАТНІСТЬ У СІМ'Ї В УМОВАХ ЦИФРОВОГО КОНТРОЛЮ З БОКУ БАТЬКІВ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій суттєво трансформував суспільні відносини, зокрема сімейні. Діти з раннього віку активно користуються цифровими пристроями, що формує новий рівень їх соціалізації. Водночас це породжує нові ризики, пов'язані з доступом до небезпечного контенту, кібербулінгом і втручанням у приватне життя. У зв'язку з цим батьки дедалі частіше застосовують цифрові інструменти контролю, що викликає питання щодо меж допустимого втручання у приватність дитини та дотримання її прав [1].

Право дитини на приватність є складовою загального права на повагу до особистого і сімейного життя. Відповідно до ст. 16 Конвенції ООН про права дитини, жодна дитина не може зазнавати свавільного або незаконного втручання в її особисте життя [1].

Стаття 32 Конституції України гарантує кожному право на невтручання в особисте та сімейне життя, що поширюється і на дітей [2].

Цивільно-правовий аспект цього права полягає у визнанні за дитиною статусу суб'єкта особистих немайнових прав. Відповідно до положень Цивільного кодексу України, особисті немайнові права є невідчужуваними та непорушними. До таких прав належить право на особисте життя, таємницю листування, недоторканність інформації про особу. Водночас особливість правового становища дитини полягає у необхідності поєднання її автономії з батьківською відповідальністю [3].

Згідно зі ст. 150 Сімейного кодексу України, батьки зобов'язані забезпечити належне виховання, розвиток і безпеку дитини. Це створює правову підставу для здійснення контролю, зокрема в цифровому середовищі [4].

Цифровий контроль може реалізовуватися через різні механізми:

– перевірку електронного листування. Цей метод передбачає читання особистих повідомлень дитини у Viber, Telegram, Instagram або SMS. Таким чином батьки хочуть впевнитися, що дитина не стала жертвою грумінгу (коли дорослі втираються в довіру з сексуальною метою), не бере участі в «групах смерті» та не потерпає від цькування з боку однолітків. Наприклад, мати читає переписку доньки та вчасно помічає, що невідомий дорослий чоловік просить її надіслати відверті фото, після чого блокує контакт і звертається до поліції. Але в цьому є і зворотний бік – порушення приватності. Читання повідомлень без дозволу є прямим втручанням в особисте життя;

– доступ до соціальних мереж. Сюди входить знання паролів від акаунтів дитини, вимога додати батьків у «друзі» або моніторинг коментарів та вподобань. Таким чином батьки хочуть здійснювати контроль за цифровим слідом дитини. Батьки намагаються вберегти її від публікації компрометуючих матеріалів, які можуть зашкодити в майбутньому, або відлучити від токсичних спільнот. Наприклад, батько бачить, що син підписаний на сторінки, які пропагують радикальні рухи чи селфхарм (самоушкодження), і може вчасно розпочати з ним відверту розмову або звернутися до психолога. Зворотний бік у цьому – це те, що дитина втрачає простір для вільного самовираження та соціалізації з однолітками. Наприклад, знаючи, що мама читає кожен коментар, підліток створює «finsta» (фейковий акаунт в Instagram), про який батьки не знають, щоб мати змогу вільно спілкуватися. Це створює ілюзію контролю у батьків, хоча насправді вони втрачають зв'язок із реальним життям дитини;

– встановлення програм батьківського контролю. Такі додатки дозволяють блокувати певні категорії сайтів, забороняти завантаження ігор без дозволу або фільтрувати контент за віком. Мета встановлення таких програм – створення безпечного, «стерильного» середовища, де дитина не натрапить на порнографію, сцени жорстокості або сайти з азартними іграми. Наприклад, восьмирічний хлопчик шукає в YouTube відео про анатомію людини, але фільтр блокує всі невідповідні матеріали, видаючи лише навчальні дитячі ролики. Але є і зворотний бік встановлення таких програм. Жорсткі фільтри часто блокують і корисну інформацію, а сам факт «наглядача в телефоні» викликає у старших дітей відчуття перебування у клітці. Наприклад, 15-річний підліток шукає в інтернеті інформацію про репродуктивне здоров'я, контрацепцію або психологічну допомогу при депресії. Програма батьківського контролю не лише блокує ці запити, а й надсилає сповіщення батькам, що змушує підлітка відчувати сором та страх;

– обмеження часу користування пристроями, відстеження місцезнаходження. Механізм передбачає встановлення лімітів

(наприклад, 2 години на день) або повне блокування пристрою у певні години (наприклад, після 21:00). Таким чином відбувається профілактика цифрової залежності, захист зору та нервової системи, забезпечення здорового сну та стимулювання до фізичної активності чи живого спілкування. Наприклад, телефон блокується за годину до сну, завдяки чому дитина не «сидить» у TikTok до другої ночі й краще висипається перед школою. Але є й зворотний бік таких обмежень. Жорсткі ліміти не враховують контекст використання пристрою та соціальні потреби дитини. Наприклад, підліток обговорює важливий шкільний проєкт з однокласниками або перебуває в розпалі командної онлайн-гри, яка є важливою частиною його соціалізації. Раптове вимкнення екрана через вичерпаний ліміт сприймається як неповага до його діяльності та призводить до гострих конфліктів;

– відстеження місцезнаходження. Використання смарт-годинників або додатків на телефоні, які в реальному часі показують координати дитини. Таким чином забезпечується фізична безпека дитини. Це особливо актуально в умовах великих міст або під час війни, коли батькам критично важливо знати, чи дійшла дитина до школи або чи спустилася в укриття. Але, якщо подивитися на зворотний бік таких відстежень, то можна побачити наявність постійного стеження за дитиною. Такі стеження можуть вбивати самостійність і формувати тривожність. Наприклад, 16-річна дівчина йде на побачення або в кіно з друзями, а мама кожні 15 хвилин телефонує з питаннями: «А чому ти зупинилася? А куди ви зараз пішли?». Щоб уникнути цього гіперконтролю, підліток може просто залишати телефон у рюкзаку друга або в школі, що зводить рівень безпеки до нуля.

Отже, варто зазначити, що всі ці заходи мають на меті захист дитини, однак вони можуть обмежувати її право на приватність.

Проблема полягає у визначенні меж такого контролю. У цивільному праві важливе значення має принцип розумності та добросовісності. Батьки, здійснюючи свої права, не повинні зловживати ними. Надмірний контроль, особливо прихований, може розглядатися як порушення особистих немайнових прав дитини.

Важливим орієнтиром є принцип найкращих інтересів дитини, закріплений у статті 3 Конвенції ООН про права дитини. Будь-яке втручання в приватне життя повинно бути виправданим, необхідним та пропорційним поставленій меті. Це означає, що контроль має застосовуватися лише у тих випадках, коли існує реальна загроза для дитини. Не менш важливим є врахування думки дитини. Відповідно до статті 12 Конвенції, дитина має право висловлювати свою позицію з питань, що її стосуються. Це передбачає необхідність відкритого

діалогу між батьками та дітьми щодо використання цифрових засобів контролю [1].

У контексті Закону України «Про захист персональних даних» слід зазначити, що інформація про дитину також підлягає правовій охороні. Обробка персональних даних має здійснюватися законно та з дотриманням принципів необхідності та пропорційності [5].

На практиці існує ряд проблем: відсутність чітких критеріїв допустимого контролю, низький рівень цифрової грамотності батьків, ігнорування права дитини на приватність. Часто батьки керуються виключно міркуваннями безпеки, не враховуючи психологічні та правові наслідки надмірного втручання. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом формування збалансованого підходу. По-перше, контроль має бути відкритим і зрозумілим для дитини. По-друге, він повинен зменшуватися з віком. По-третє, необхідно розвивати довіру у сімейних відносинах. По-четверте, важливим є підвищення правової культури батьків.

Підводячи підсумок вище викладеному, хочемо зазначити, що право дитини на приватність у сім'ї не є абсолютною свободою від батьківської опіки, але воно потребує поваги до її особистісних кордонів. Успішна реалізація батьківських обов'язків в умовах цифрового суспільства полягає не в тому, щоб закрити дитину від світу електронним «парканом», а в тому, щоб навчити її самостійно та безпечно орієнтуватися в цьому світі, спираючись на взаємоповагу, відкритий діалог та правову культуру всередині родини.

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
5. Про захист персональних даних: Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>